

תמורה כא

תמורת בכור לבעלים או לכהן

במתני' מבוי' דתמורת בכור נאכל לבעלים, ודעת התוס' (זבחים עה: ד"ה בכור) דכוונת 'בעלים' היינו לבעלים הישראלי, ואילו הרמב"ם פ"ג תמורה ה"ב כתב שנאכל לבעליו הכהן. ומבוי' שנחלקו תוס' והרמב"ם אם בכור בע"מ ניתן לכהן או לא, וביאר הגרי"ז (הל' בכורות עמ' נד, ד"ה והנה) דתוס' ס"ל דנהי דתמורה אית בה קדושת בכור, אבל דין מת"כ של בכור נאמר רק על בכור עצמו ולא שייך זאת לתמורה דרק קדושת בכור אית בה אבל הלא עכ"פ לאו בכור הוא, אבל הרמב"ם סובר שגם קדושת בכורה הוי סיבה למתני"כ.

והגרי"ז הק' על התוס' מהא דאיתא בזבחים ט. דאם שחטי' למותר פסח לשם בכור שניתן לכהן, וצ"ע הלא אכתי לא הוי פטר רחם. ותירץ שהתוס' יפרשו דניתן לכהן לא משום שהוא מתני"כ אלא משום שאסור באכילה לזרים, או דבאמת יש ב' דיני מתני"כ של בכור – משום קדשי הגבול [שניתן לכהן כשהוא חי], ומשום קדשי המקדש [שניתן לכהן אחר שחיטה וזריקה], והזכייה מצד קדשי המקדש בודאי נאמר גם על קדושת בכור לבד וזוהי סוגיא דזבחים, אבל מח' תוס' ורמב"ם כאן הוא בבע"מ שלא שייך בו קדשי המקדש, ובזה סברי התוס' דזכיית הכהן הוא רק מצד שהוא פטר רחם.

ובספר מנחת אברהם הק' ע"ד התוס' מהא דאיתא בבכורות (יב:) דבהמת שביעית פטורה מן הבכורה, לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה, והרי סברא זו מהני רק לגבי קדושת בכורה שאינו מתקדש להיות קרבן, אבל אמאי אין בו קדושת פט"ר לינתן לכהן. ויצא לדון שגם תוס' מודים לרמב"ם דסגי בקדושת בכורה בשביל מתני"כ, אבל תמורה שאני דתמורה היא דוקא בקדושת קרבן של הבכור ולא בקדושת בכורה, ולהכי אין בו קדושת בכורה לינתן לכהן.

פדיון בתמורת בכור

במתני' מבוי' שאין פדיון בתמורת בכור, והגמ' בזבחים (עה:) הסתפקה בזה, וביארו התוס' שם (ד"ה בכור) שבמשנה אפשר לפרש דדוקא היא עצמה אין לה פדיון, אבל לתמורה יש פדיון, ולהכי דנו בזה שם [ומסקנת הגמ' שם שאין פדיון לתמורה].

והצד שיש פדיון בתמורה, ביאר רש"י שם (ד"ה אינו נפדה) שהיה יוצא לחולין, והתוס' הק' עליו דהרי בכל הקדשים אין יוצאין לחולין ע"י פדיון להתירם בגיזה ועבודה. אבל נראה דרש"י סובר דלולי איסור לא תפדה, גם בכור עצמו היה יוצא לחולין ליגזז וליעבד, וכמבואר בדבריו לעיל (ה: ד"ה בבכור), וכמו שביאר החינוך (מצ' שצג) דסד"א דהוי כמו פדיון פטר חמור שמוציאו לחולין לגמרי, ולהכי ס"ד שזהו גם הדין של תמורת בכור.

והתוס' פירשו דס"ד שיתפוס הדמים אע"פ שהוא עצמו לא יוצא לחולין, וזהו צד מחודש שנתפס קדושה על הדמים אף שלא יצא לחולין.

פרנסה במקומן

הואיל ויש להן פרנסה במקומן – צ"ב מה איכפ"ל בזה, ואמאי זה פוטרו להביא בכור ומעשר למקדש. והתוס' (כא: ד"ה ממקום) ביארו ע"פ דברי הספרי (פרי' ראה) שיש ריבוי מיוחד שצריך להביא קרבנות מחו"ל [והרמב"ם ברפ"ח מעה"ק מנאו כמצוה בפני"ע חוץ מעיקר המצוה להביא קרבנות, והרמב"ן בסה"מ עשה פה חלק עליו], ויש גם מיעוט שאין צריך להביא [דוקא נדרים], ומוקמינן קרא דוקא בבכור ומעשר בגלל שיש להם פרנסה במקומן. וביאר הנצי"ב שם דהא ודאי פשיטא שאדם צריך להביא מה שחייב עצמו בנדר ונדבה או מחמת חטאו, אלא דסד"א שאם הפריש קרבן בחו"ל שאין צריך להביאו לארץ, אלא ימתינו עד שיפול בו מום או שימות, וקמ"ל קרא שצריך להביא הקרבן עצמו, אבל בכור ומעשר נתמעטו משום שיש להם פרנסה במקומן.

אמנם עיקר הסברה שיש להם פרנסה במקומן צ"ב, הרי התם האכילה היא בתורת חולין, ואיך זה חשיב 'פרנסה' כלפי הדין קודש שלהם. והחשק שלמה כאן הביא מש"כ אחיו בשו"ת ראשית ביכורים להוכיח ממתני' שהאכילה של בכור בעל מום חשיב קיום קדשים, והוכיח מזה כמש"כ התוס' (בכורות נג. ד"ה ואי) שאם הקדיש בכור בזמן הזה שאין מכניסין אותו לכיפה, אף שיש לחוש משום תקלה, שיש בזה הפסד קדשים שמפסידו מדין אכילה שלו, עכ"ד, דמוכח שגם אכילת בכור בע"מ הוי קיום של דין קדשים. ומצינו כיוצ"ב דדין שנה בשנה נאמר גם על בכור בע"מ (בכורות כו:) אף שהוא נאכל בתורת חולין, דמוכח דחשיב קיום קדשים [ובמקדש דוד סי' יד סק"ה ואבי עזרי ביכורים פ"ט ה"כ נתקשו בזה, דכיון שנאכל לגוים ולכלבים, איך אפשר שהוא קיום קדשים, וצ"ע].

בהא דאין מביאין בכור ומעשר חו"ל לר' שמעון ור' ישמעאל, איתא בגמ' דלכתחילה לא, ופירש הרש"ש (כא: בתד"ה ממקום) דאסור להביאו לכתחילה, אבל התוס' בב"ק (יב: ד"ה לכתחילה).

מטיל מום בתמורת בכור ומעשר

כתבו התוס' (ד"ה המטיל) דספק זה הוא בין לר"מ דמטיל מום בבע"מ חייב דהתם חזיא להקרבה קודם המום, משא"כ הכא, וגם מביא לי' לרבנן דמטיל מום בבע"מ פטור, דהכא מעיקרא היה תם.

והרש"ש בסוגין והחזו"א (בכורות סי' כח סק"ג) הק' דהלא בע"ז (יג:) מבוי' דקדשים בזה"ז אין בהם איסור תורה משום דלא חזי לא לגופו ולא לדמי, והרי גם תמורת בכו"מ נימא כן. והרש"ש תירץ דתמורה קיבלה קדושתה מעיקר הקרבן, וכיון דעיקר בכור ומעשר יש בהם איסור הטלת מום, גם תמורתם כמותם. והחזו"א תירץ דבזה"ז גרע קדושה טפי, אבל בזמן המקדש דאלים קדושיהו אפשר דלוקין אף שאינו חזי לגופו או לדמי.

ולהלכה, הרמב"ם (פ"א איסורי"מ ה"ט) פסק דמטיל מום בתמורת בכו"מ או בתשיעי של מעשר שאינו לוקה, וכתבו הריק"ו והרדב"ז והכס"מ שכן מבוי' בסוגין. אבל המהרי"ט אלגאזי (בכורות פ"ה אות מב ד"ה וראיתי להרמב"ן) כתב שאין כוונת אביי להוכיח שאינו לוקה, שהרי לא הביא מקור להא דתשיעי של מעשר אינו לוקה, אלא דאביי בדק דעת המקשן אם ספיקו דוקא בתמורת בכו"מ או גם בתשיעי של מעשר, והמקשן לא השיבו עם סברא לחלק ביניהם, ובע"כ שהספק קאי בכולם, ונשאר כספק שלא הופשט, והא דפסק הרמב"ם שאינו לוקה הוא מן הספק.

ונחלקו האחרונים במטיל מום ברובע ונרבע או בנקבה לעולה וכדו' מה דינו, דדעת האחיעזר (ח"ב סי' לג) והחזו"א הנ"ל שגם זה נכלל בספק של הגמ'. ובמנ"ח (מצ' רפז) נראה דהתם פשיטא דפטור שהם נפסלו ממה שהיו ראויים, ואף שלא נפסלו ע"י מום, אבל הא מיהת שנפסלו מעיקר דינם, ואי"ז דומה לתמורת בכו"מ שלא נפסלו כלל מעיקר דינם.

אבל הגר"ח (בחי' על הש"ס בכורות לג:), ובחי' הגרי"ז בסוגין) נקט דרובע ונרבע לכו"ע חייב, ומבע"ל דוקא בתמורת בכו"מ דמעיקר קדושתו הופקעה מהקרבה וכן בתשיעי של מעשר, אבל רובע ונרבע ונקבה לעולה אפי' אם לא חל בהם קדושת הקרבה, אבל זהו מסיבה צדדית מחמת פסולם, אבל מצד קדושתם הם ראויים להקרבה, ומשא"כ הכא שישוד הפסול הוא שאין ראויים מחמת קדושתם.

ויל"ע לדעת הגר"ח שעובר ברובע ונרבע, מאי שנא רובע מבע"מ דאליבא דרבנן אין בו איסור תורה. והאחיעזר ביאר דבע"מ נגרעה קדושתו ע"י המום, שהרי הוא ראוי לפדיון וכמבוי' בתוס' לעיל (יז:), אבל שאר פסולי קדשים י"ל דחייב שלא נגרעה קדושתם.

והמנ"ח (מצ' רפז סק"כ) כתב דאף שאין לוקין במטיל מום בתמורת בכור ועמשר אבל יש בו איסור דאוי' לדעת הרמב"ם שסובר (פ"א איסורי"מ ה"ז) דעבור בל"ת ואינו לוקה.

בכור חו"ל

לדעת ר"ע שנתמעט מהקרבה, כתבו הרמב"ן והרא"ש (ספ"ה דבכורות) והראב"ד (פ"א בכורות ה"ה) והטור (יו"ד סי' שו) שנאכל במומו, וכ"כ הרמב"ם (פ"א בכורות ה"ה), אבל הגירסא הישנה ברמב"ם דבכור אינו נוהג בחו"ל והוא חולין. והרמב"ן הרבה לתמוה על הרמב"ם, כמו מהא דתנן (בכורות לו:) שהותר ע"י ג' בני הכנסת, דמבוי' שנתקדש. אבל הרמב"ם (פ"ג בכורות ה"ב) כבר תירץ דמייירי שנולד בארץ והוציא והו' לחו"ל. והרמב"ן הק' עוד ממעשר חו"ל שגם סובר ר"ע שהוקש למעשר דגן, ואפ"ה איתא להדיא בבכורות (נג.) שנתקדש ונאכל במומו. אמנם הרמב"ם למעשה לא פסק כדברי ר"ע שם, והלח"מ כבר נתקשה בזה, וצ"ל

כמש"כ החזו"א (בכורות סי' כז סק"ב) שהם ב' דרשות שונות של ר"ע, והרמב"ם ס"ל כוותי' בחדא ופליג בחדא, וממילא י"ל שהם גם חלוקים בגדרם, דהתם נתמעט רק מהקרבה, משא"כ הכא נתמעט מכל קדושתו.

הרמב"ם (פ"א מעשר שני הי"ד) כתב שאין מביאין מע"ש מחו"ל כשם שאין מביאין בכור מחו"ל, ומה"ט אין מביאין מע"ש מסוריא. והגר"ח ביאר דאחרי שלמדנו דבכור הוקש למע"ש, ממילא נמצא דבכור פטור מחו"ל, ויש ללמוד מע"ש מבכור שאפי' באופן שראוי להתחייב במע"ש, אפי"ה אין שום דין הבאת מקום כמו בבכור, ולהכי אף דמדרבנן חייבו את סוריא בכל מצות התלויות בארץ, אבל לא החשיבו את סוריא כארץ ישראל, אלא אע"פ שהוא חו"ל הרי הוא חייב בהני"ל, אבל פטור ממע"ש כיון דאכתי הוי חו"ל [ועיקר הדין דסוריא פטור ממע"ש מבוי בירושלמי פ"ז דפאה].

והראב"ד חולק על הרמב"ם שם, שהרי נתמעט דוקא מהקרבה ולא מקדושה. וביאר הגר"ח דמיעוט בכור חו"ל הוי כשאר פסולים, ולהכי זה דין מיוחד לגבי הקרבתו, אבל א"א למילף מזה לגבי מע"ש, אבל הרמב"ם סובר דמיעוט של בכור הוא מעיקר קדושתו, שהרי סובר שהוא חולין, ולהכי גם אפשר למילף למע"ש, ואפי' גירסתנו דבכור נוהג בחו"ל, אבל הלא כתב הרמב"ם שהוא חולין, והכוונה שלא נתקדש להיות קרבן כלל של בכור, ורק שיש לו קדושת בכורה, ולהכי נתמעט לגמרי מדין הבאת מקום, וממילא יש ללמוד מע"ש מבכור לגבי זה. [והחזו"א בגליונות שאין כזו גירסא ברמב"ם, והרי לפי גירסתנו נמצא שהוא נאכל במומו, ומהיכ"ת לומר שהוא חולין לגבי הקרבה].

ולדברי הגר"ח בדעת הרמב"ם יוצא שהוא חולין לגבי הקרבה, ופשיטא שאינו עושה תמורה ואם עלו ירדו, ומסתבר שאין איסור להטיל בו מום, אבל הלא מפורש בבכורות ג': שיש בו איסור גו"ע, דסגי בקדושת בכורה ליאסר בגו"ע.